

*...aby znali Ciebie,
jedynego prawdziwego Boga,
oraz Tego, którego posłałeś,
Jezusa Chrystusa.*

PRYMASOWSKA SERIA BIBLIJNA



PRYMAS POLSKI

Redaktor naukowy serii
ks. prof. zw. dr hab. Waldemar Chrostowski



DIAMENTOWY FENIKS 2014

Stowarzyszenia Wydawców Katolickich
za całość publikacji Prymasowskiej Serii Biblijnej
i za propagowanie twórczości translatorskiej
ks. prof. zw. dr hab. Remigiusza Popowskiego SDB



FENIKS 2018

Stowarzyszenia Wydawców Katolickich
w kategorii Edytorstwo za publikację
BIBLIA PIERWSZEGO KOŚCIOŁA
w tłumaczeniu ks. Remigiusza Popowskiego SDB



FENIKS 2000

Stowarzyszenia Wydawców Katolickich
za publikację Biblii
w przekładzie księdza Jakuba Wujka



FENIKS 2006

Stowarzyszenia Wydawców Katolickich
za Prymasowską Serię Biblijną

**Wielki słownik
HEBRAJSKO-POLSKI
i ARAMEJSKO-POLSKI
Starego Testamentu
z kodami Stronga**

TOM I

słownik hebrajsko-polski

א-ע

Wydanie trzecie, gruntownie poprawione, rozszerzone i uzupełnione

**Ludwig Koehler, Walter Baumgartner
Johann Jakob Stamm**

Redaktorzy naukowi wydania polskiego
Przemysław Dec i Rafał Paprocki



Oficyna Wydawnicza „Vocatio”
Warszawa

Tytuł oryginału:

The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament

Pomoc redakcyjna oryginału:

Benedikt Hartmann, Ze'ev Ben-Hayyim, Eduard Yechezkel Kutscher, Philippe Reymond

Imprimatur

Kurii Metropolitalnej Warszawskiej

z dnia 14.03.2008 r. nr 1116/NK/08

Przekład:

א – Karol Madaj, Michal Baranowski, ב – Janusz Kaczmarek, ג – Jacek Kucharski, ד – Maria Kantor,
ה – Maria Kantor, ו – Maria Kantor, ז – Maria Kantor, ח – Janusz Kręcidło, ט – Mirosław Wróbel,
י – Jerzy Seremak, יא – Przemysław Dec, יב – Janusz Lemański, יג – Maria Kantor, יד – Ryszard Zawadzki,
טו – Antoni Tronina, טז – Julian Sulowski, יז – Paweł Melczewski, יח – Maria Kantor, יט – Jolanta Pudelko,
כ – Maria Kantor, כא – Przemysław Dec, כב – Przemysław Dec, Maria Kantor, כג – Maria Kantor,
hasła aramejskie – Adrianna Gawliczek

Redakcja techniczna:

Tadeusz Zawadzki

Korekta:

Tamara Książczak-Przybysz i Zespół VOCATIO

Opracowanie graficzne okładki:

Joanna Zlonkiewicz

Copyright © 2001 by Koninklijke Brill NV.

The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament

translated with kind permission of Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.

All rights reserved

Wydanie trzecie (2023), gruntownie poprawione, rozszerzone i uzupełnione

Copyright for the Polish edition © 2008, 2020, 2023 by Oficyna Wydawnicza VOCATIO

All rights to the Polish edition reserved

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Książka ani żadna jej część nie może być przedrukowywana ani w jakikolwiek inny sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie, ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

W sprawie zezwoleń należy zwracać się do:

Oficyna Wydawnicza VOCATIO

02-798 Warszawa, ul. Polnej Róży 1

e-mail: vocatio@vocatio.com.pl

Redakcja: tel. 504 793 694

Dział handlowy: tel. 508 091 946

e-mail: handlowy@vocatio.com.pl

Księgarnia internetowa:

e-mail: sklep@vocatio.com.pl

www.vocatio.com.pl

ISBN 978-83-7829-365-1

ISBN 978-83-7829-363-7 tom I

Warszawa, dnia 27 czerwca 1997 r.



PRYMAS POLSKI

Słowo wstępne

Napawa radością fakt, że wierzący coraz częściej i chętniej sięgają po Pismo Święte. Zawiera ono bowiem to, co Bóg w swoim nieskończonym miłosierdziu zechciał objawić o sobie, i odkrywa najważniejsze potrzeby i tęsknoty człowieka. Czytanie i rozważanie ksiąg świętych zapewnia wzrost życia religijnego, odmienia na lepsze ludzkie postępowanie i ukazuje perspektywy wieczności. „Żywe bowiem jest słowo Boże, skuteczne i ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny, przenikające aż do rozdzielenia duszy i ducha, stawów i szpiku, zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” — czytamy w Liście do Hebrajczyków (4, 12).

Kościół okazuje pomoc w trudnym zadaniu poznawania i rozumienia Biblii także przez promowanie rezultatów badań uczonych. Studiują oni Pismo Święte, objaśniając je jako słowo Boże i ludzkie. W ostatnich latach — zgodnie z zaleceniem Soboru Watykańskiego II — nastąpił w tej dziedzinie w Polsce znaczny postęp. W nurt tych dokonań wpisuje się Prymasowska Seria Biblijna obejmująca najbardziej fundamentalne pomoce niezbędne do rzetelnych studiów biblijnych.

Można żywić nadzieję, że książki, które się w tej serii ukazują, przyczynią się do dalszego pogłębiania i upowszechniania rzetelnych badań biblijnych, a przez to do nowego ożywienia duszpasterstwa i duchowości biblijnej. W ten sposób zwiłokrotnią w Kościele błogosławione owoce pragnienia poznawania i umiłowania Trójjedynego Boga.

† Józef Kardynał Glemp
Prymas Polski

Spis treści tomu pierwszego

Wstęp do trzeciego wydania polskiego IX	Przedmowy do wydania
Przedmowa redaktora naukowego	w języku angielskim XLIII
„Prymasowskiej Serii Biblijnej”	Przedmowa do tomu pierwszego XLIII
do pierwszego wydania X	Przedmowa do tomu drugiego XLVI
Przedmowa redaktora naukowego	Przedmowa do tomu trzeciego XLVIII
„Prymasowskiej Serii Biblijnej”	Przedmowa do tomu czwartego L
do trzeciego wydania XII	Wykaz skrótów LII
Wstęp redaktora naukowego	Transliteracja alfabetów semickich
wydania polskiego XIV	bez hebrajskiego LXII
Przedmowy do wydań	Transliteracja alfabetu hebrajskiego LXIV
w języku niemieckim XVII	Samogłoski LXIV
Przedmowa do części hebrajskiej	Bibliografia LXVIII
(z pierwszego wydania) XVII	א 2
Przedmowa do części aramejskiej	ב 104
(z pierwszego wydania) XX	ג 165
Przedmowa do drugiego wydania XXX	ד 204
Przedmowa do trzeciego wydania	ה 232
(tom pierwszy) XXXI	ו 254
Przedmowa do trzeciego wydania	ז 257
(tom drugi) XXXVII	ח 280
Przedmowa do trzeciego wydania	ט 361
(tom trzeci) XXXVIII	י 375
Przedmowa do trzeciego wydania	יא 446
(tom czwarty) XXXIX	יב 497
Przedmowa do trzeciego wydania	יג 526
(uwagi końcowe) XXXIX	יד 644
	טו 721
	טז 755

Wstęp do trzeciego wydania polskiego

Oddajemy do rąk Czytelników trzecie, gruntownie poprawione, rozszerzone i uzupełnione wydanie *Wielkiego słownika hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego Starego Testamentu*. Od pojawienia się tego monumentalnego dzieła na rynku polskim minęło już ponad 10 lat. Jego ciepłe przyjęcie oraz, jak wierzymy, wkład w lepsze zrozumienie Słowa Bożego zgłębianego w językach oryginalnych stanowiły dla naszej Oficyny motywację, by trzecie wydanie było jeszcze doskonalsze i jeszcze lepiej służyło Czytelnikom. Postanowiliśmy, aby kolejna wersja tego narzędzia mogła służyć nie tylko doświadczonym, ale i początkującym egzegetom. Przede wszystkim ponumerowaliśmy wszystkie hasła i wprowadziliśmy łacińską transliterację słów hebrajskich i aramejskich, by pomóc użytkownikom we właściwym odczytywaniu tych słów, których wymowa nie zawsze jest jednoznaczna. Ponadto, gdy słownik odsyła do innych terminów w korpusie swej treści, dodane zostały stosowne kody alfanumeryczne (oznaczone symbolami BH – dla haseł hebrajskich i BA – dla haseł aramejskich), co powinno ułatwiać ich wyszukiwanie.

Istotną zmianą jest również dopisanie tzw. kodów Stronga pozwalających na łatwe porównanie haseł z tego słownika z hasłami z *Hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego słownika Stronga*, który również ukazał się staraniem VOCATIO. Kody te zostały oznaczone literą H. Wierzymy, że w ten sposób analiza i zrozumienie danego terminu staną się pełniejsze. Rozszerzona i poprawiona wersja *Słownika Baumgartnera* to kolejne dzieło, po wspomnianym *Słowniku Stronga*, w którym pojawiają się odniesienia do innych klasycznych dzieł biblijnych. Naszą ambicją jest dostarczenie polskiemu Czytelnikowi biblioteki najlepszych słowników biblijnych, które przez wzajemne powiązania sprawiają, że polscy egzegeci będą dysponować świetnymi narzędziami ułatwiającymi zrozumienie terminów biblijnych zapisanych w języku hebrajskim, aramejskim i greckim.

Jako że dosłowny sens tekstu Pisma św. leży u podstaw wszelkich dalszych tłumaczeń i interpretacji, chcemy pomóc Czytelnikom w jego najgłębszym odkrywaniu. Z pełnym przekonaniem dajemy Państwu znakomite narzędzie do studiowania zapisów Starego Testamentu, wraz z ich odcieniami i niuansami zakorzenionymi w kulturze starożytnego Izraela. Wierzymy również, że ta nowa edycja *Wielkiego słownika hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego Starego Testamentu* pomoże w lepszym poznawaniu nie tylko Bożego Słowa, ale i charakteru Jedyne­go Prawdziwego Boga.

Wydawca

Przedmowa redaktora naukowego „Prymasowskiej Serii Biblijnej” do pierwszego wydania

Ukazanie się prawdziwie monumentalnego dzieła, jakim jest *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, stanowi wielkie święto katolickiej biblistyki polskiej. Kilkanaście lat temu taki projekt wydawał się zupełnie nierealny, lecz od kilku lat, gdy wchodził w fazę realizacji, jego powodzenie też wcale nie było przesądzone ani pewne. Jednak wbrew rozmaitym obawom, a przede wszystkim na przekór trudnościom i wątpieniu, wielki projekt został pomyślnie podjęty i urzeczywistniony. Czytelnicy polscy oraz wszyscy, którzy znają nasz język, otrzymują polskie wydanie pomnikowego dzieła Ludwiga Koehlera i Waltera Baumgartnera, którego oryginalną edycję uzupełnił i zaktualizował Johann Jakob Stamm. Przekładu dokonało kilkunastoosobowe grono biblistów polskich, zaś całość złożonego i ambitnego przedsięwzięcia koordynował i redagował dr Przemysław Dec.

Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu jest nieocenionym narzędziem pracy dla każdego, kto decyduje się na sięgnięcie po oryginalny tekst pierwszej części Pisma Świętego. Istnieją dotychczas tylko dwie wersje językowe tego słownika, niemiecka i angielska, powszechnie używane na całym świecie przez specjalistów z dziedziny biblistyki oraz przez pasjonatów sięgających po księgi święte biblijnego Izraela i Kościoła w ich oryginalnym brzmieniu. Wydanie polskie, przygotowane ogromnym nakładem sił i środków, ukazuje się jako trzecie, potwierdzając wysoki poziom naukowej pracy nad Biblią i wychodząc naprzeciw stale rosnącemu zapotrzebowaniu na podstawowe pomoce, które umożliwiają i ułatwiają jej profesjonalne studium. Słownik ten ma fundamentalne znaczenie dla filologicznej, a zatem także dla historycznej, kulturowej i teologicznej analizy Pisma Świętego.

Pierwsza część Biblii chrześcijańskiej jest obszerniejsza niż Biblia Hebrajska, napisana po hebrajsku i aramejsku, obejmuje bowiem księgi święte napisane bądź zachowane w języku greckim, znane jako deuterokanoniczne. Niniejszy słownik odnosi się do więc do ksiąg proto-kanonicznych, na które składają się trzy zbiory: Tora, Prorocy i Pisma. Pod sam koniec XX w. w ramach „Prymasowskiej Serii Biblijnej” ukazał się *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, który opracował Piotr Briks. Wciąż spełnia on swoją rolę, okazując się bardzo przydatny zwłaszcza na wstępnych etapach nauki języki hebrajskiego i aramejskiego oraz samodzielnego czytania ksiąg świętych w oryginale. Na progu XXI w. otrzymujemy nowe narzędzie, którego żywotność i oddziaływanie, tak samo jak w przypadku niemieckiego i angielskiego pierwowzoru, zachowają aktualność przez wiele najbliższych dziesięcioleci. Należy się domyślać, że będzie to też sprzyjało nowym przedsięwzięciom translatorskim oraz wnikliwej egzegezie ksiąg biblijnych. Są to wystarczające powody do satysfakcji i dumy, tym bardziej, że dwutomowa pozycja stanowi już 30. tom renomowanej serii biblijnej, która odmieniła oblicze polskiej biblistyki i teologii. Wystarczy rzut oka na wydane tytuły, by zobaczyć, ile dobrego można osiągnąć dzięki właściwemu spożytkowaniu publikacji poświęconych wszystkim najważniejszym aspektom badań biblijnych. Filologia odgrywa w nich kluczową rolę, co

tłumaczy i potwierdza potrzebę tego monumentalnego dzieła i dobrze rokuje na przyszłość biblistyki, teologii i orientalistyki polskiej.

Polskie wydanie niniejszego *Słownika*, ze względu na dużą objętość, zostało podzielone na dwa tomy. W tomie pierwszym umieszczono przekłady kolejnych przedmów do trzech wydań niemieckich oraz przedmowy do podzielonego na cztery tomy wydania angielskiego. Warto i trzeba zapoznać się z ich treścią, informując bowiem o okolicznościach, w jakich to niezwykle dzieło ujrzało światło dzienne, a także o jego pomysłodawcach i wykonawcach. Wszyscy oni postawili sobie za cel docieranie do autentycznej tradycji rozumienia tekstu świętego nieustrudzenie przekazywanego z pokolenia na pokolenie. Mozolny trud rozpoznawania i ustalania dokładnego sensu poszczególnych słów i zwrotów biblijnych został sownie wynagrodzony żywiołowym zainteresowaniem i wdzięcznością tysięcy użytkowników tego słownika. Chociaż od ukazania się jego pierwszego wydania niemieckiego, w 1953 r., upłynęło znacznie ponad pół wieku, publikacja nie tylko się nie zdezaktualizowała, lecz uległa wielu korzystnym modyfikacjom i udoskonaleniom, trafiając do nowych pokoleń znawców i miłośników słowa Bożego, zdecydowanych na trud żmudnej nauki, której owocem jest lepsze i głębsze zrozumienie ksiąg świętych. Powstały one w biblijnym Izraelu z wiary i dla wiary i to właśnie wiara religijna sprawia, że w jej świetle czytanie, zrozumienie i objaśnianie tekstu Biblii nabiera blasku, którego rezultatem jest nadzieja oraz budowanie więzi z Bogiem i ludźmi.

Ambitny i obliczony na wiele lat projekt „Prymasowskiej Serii Biblijnej” powoli, lecz nieuchronnie, zbliża się ku końcowi. Dzięki życzliwości kard. Józefa Glempa, Prymasa Polski, który objął nad nim patronat, oraz konsekwencji Piotra Waćławika, wydawcy, a także dzięki rzeczowej i skutecznej współpracy niezbyt przecież licznego grona osób, powiódł się zamysł, dzięki któremu biblistyka polska przezwyciężyła wiele nabrzmiałych zaszłości i opóźnień, włączając się w posoborowe rozwijanie wielowątkowej i wielokierunkowej refleksji nad Pismem Świętym. W ten sposób oddajemy również hołd biblistom i teologom, którym przyszło żyć i pracować w czasach znacznie trudniejszych niż nasze, a mimo to położyli oni trwałe podwaliny pod dom, który wznosi się coraz wyżej i staje się coraz bardziej widoczny. Jest to więc dobry punkt wyjścia i oparcia dla tych, którzy rozpoczynają, albo w bliższej czy dalszej przyszłości podejmą, pracę naukową i nie będą musieli z zazdrością patrzeć na to, czym dysponują badacze i studenci w innych krajach. Oby niniejszy słownik nie tylko wytrzymał próbę czasu, lecz i jak najowocniej sprostał wszystkim oczekiwaniom i potrzebom, stanowiąc nowy impuls do czytania i umiłowania Biblii oraz pomyślnego rozwoju rzetelnych badań biblijnych.

Ks. prof. zw. dr hab. Waldemar Chrostowski
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Przewodniczący Stowarzyszenia Biblistów Polskich

Warszawa, w Oktawie Wielkanocy 2008 roku.

Przedmowa redaktora naukowego „Prymasowskiej Serii Biblijnej” do trzeciego wydania

Trzecie wydanie *Wielkiego słownika hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego Starego Testamentu* autorstwa L. Koehlera, W. Baumgartnera i J.J. Stamma, stanowi rezultat gruntownego pracownictwa pierwszego wydania, które ukazało się w 2008 r. jako 30. tom „Prymasowskiej Serii Biblijnej” (PSB) i zostało wznowione w 2013 r., wzbogaconego o istotną zawartość *Hebrajsko-polskiego i aramejsko-polskiego słownika Stronga*, który ukazał się w 2017 r. jako jej tom 45. Obydwa monumentalne dzieła zostały z ogromnym pożytkiem przyswojone i są owocnie wykorzystywane przez biblistów polskich oraz tych biblistów zagranicznych, zwłaszcza w krajach ościennych, którzy znają język polski.

Wzbogacenie klasycznego już *Wielkiego słownika* polega na wprowadzeniu do niego kilku ważnych dodatków. Pierwszy to numeracja poszczególnych haseł (BH – hebrajskich i BA – aramejskich), sprzyjająca ich wyraźniejszemu uporządkowaniu i pomagająca odnaleźć te, których potrzebujemy. Drugą zmianą jest umieszczenie łaćnińskiej transliteracji słów hebrajskich i aramejskich. Wytrawni znawcy oryginalnych języków biblijnych jej nie potrzebują, przyda się ona natomiast tym czytelnikom i komentatorom ksiąg świętych, którzy – bardzo często, aby wyjść naprzeciw potrzebom pastoralnym – chętnie skorzystają z takiej pomocy. Trzecim dodatkiem są kody podane w odsyłaczach do innych terminów występujących w tym słowniku, co w połączeniu z numeracją haseł powinno znacznie przyspieszyć odnalezienie i pełniejsze zrozumienie tego hasła, o które chodzi. Czwarty dodatek to dopisanie tzw. kodów Stronga – H, co jeszcze bardziej ułatwi porównywanie znaczenia i występowania poszczególnych słów.

Od ukazania się pierwszego tomu PSB w roku 1994, którym było interlinearne wydanie grecko-polskiego Nowego Testamentu, upływały prawie trzy dziesięciolecia. Biblistyka polska jest obecnie w całkowicie innej sytuacji niż przed rozpoczęciem bezprecedensowej inicjatywy konsekwentnie realizowanej przez Oficynę Wydawniczą VOCATIO. Ogromne zasługi dla jej trwania i rozwoju położył kardynał Józef Glemp (1929–2013), który od początku ją wspierał i wielokrotnie zachęcał do jej kontynuowania. Sam – nie będąc biblistą, lecz prawnikiem – doskonale wiedział, że zważywszy na fakt, iż Biblia jest „duszą teologii”, jak bardzo potrzebne są specjalistyczne studia biblijne oraz pomoce przydatne do ich podejmowania i właściwego rozwijania. Z perspektywy czasu coraz lepiej widać, że poparcie i zaufanie Prymasa Polski przyniosło prawdziwie błogosławione owoce.

Szczególną rolę odgrywają wydane w ramach „Prymasowskiej Serii Biblijnej” publikacje z zakresu szeroko pojętego językoznawstwa, które ułatwiają bezpośrednie korzystanie z obu części Biblii chrześcijańskiej, czyli Starego i Nowego Testamentu, w językach oryginalnych. Słowniki biblijnej hebrajszczyzny i aramejszczyzny są absolutnie niezastąpione w głębszym poznawaniu ksiąg protokanonicznych Starego Testamentu. W ramach PSB ukazały się też analogiczne pomoce do studiowania greki biblijnej, co sprzyja pełniejszemu zrozumieniu i objaśnianiu starotestamentowych ksiąg deuter-, bądź wtórkanonicznych, oraz Nowego Testamentu (PSB 3, 7, 29).

Do tej grupy należy również kilka tomów interlinearnych wydań całej Biblii (PSB 1, 14, 22, 27, 31, 32, 40) i jej przekłady na język polski (PSB 10, 15, 28, 36, 37, 41, 43). Na takim gruncie można rozwijać swój kontakt z Biblią i wiedzą biblijną, sięgając po pozostałe tomy tej starannie zaplanowanej serii. Obejmują bardzo szeroki wachlarz problematyki i tematów: od hermeneutyki, czyli sztuki interpretacji, przez historię, geografę, topografię i wszechstronne przybliżanie świata biblijnego i okołobiblijnego po egzegezę i teologię oraz znakomicie opracowane słowniki, leksykony i komentarze, z których na pierwszy plan wybija się *Katolicki komentarz biblijny* (PSB 17) i *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu* (PSB 23).

Mottem PSB, umieszczanym na początku każdego tomu, są słowa: „(...) aby znali Ciebie, jedyne prawdziwego Boga, oraz Tego, którego posłałeś, Jezusa Chrystusa”. Oczywiście jest, że publikacje wydawane w środowisku chrześcijańskim w czytaniu i objaśnianiu biblijnych ksiąg świętych odwzorowują perspektywę chrześcijańską, zakorzoną w nauczaniu Jezusa Chrystusa i pismach Nowego Testamentu. Wszystkie publikacje, które ukazują się w niniejszej serii wydawniczej, zgodnie z zamysłem Wydawcy i redaktora naukowego, mają zatem sprostać nie tylko, a nawet nie tyle, ciekawości intelektualnej, aczkolwiek ten wymiar jest w nich wyraźnie widoczny, ile skutecznie budować wiarę, w której centrum znajduje się Jezus Chrystus. Wszystko, co dzieje się wokół nas, potwierdza, że we współczesnym świecie właśnie ta misja biblistyki i wiedzy biblijnej jest niezwykle potrzebna.

Warszawa, 1 lutego 2023 r.

Ks. prof. dr hab. Waldemar Chrostowski

Wstęp redaktora naukowego wydania polskiego

W Państwa ręce oddajemy *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*, czyli polską wersję wiekopomnego dzieła autorstwa Koehlera i Baumgartnera. Jest to fakt bez precedensu, gdyż do tej pory ten wielki pod każdym względem słownik ukazał się tylko po niemiecku i angielsku. Należy podkreślić to szczególnie mocno, ponieważ zabierając się do jego opracowania, nie zamierzaliśmy ograniczyć się tylko do stworzenia samego tylko przekładu, mechanicznie odwzorowując strukturę i język oryginału. O ile to było możliwe, staraliśmy się zamieścić własne, nieliczne uwagi językoznawcze.

Słownik zawiera całe słownictwo występujące w Biblii Hebrajskiej. Poszczególne hasła zawierają opis leksemów hebrajskich i aramejskich wraz z podanymi niektórymi formami gramatycznymi, aspektami słotwórczymi oraz zwięzłymi paralelami leksykalnymi w innych językach semickich. Podane zostały również najważniejsze możliwości interpretacji poszczególnych słów z uwzględnieniem ich kontekstów leksykalnych w tekstach źródłowych.

Kolejne edycje HALOT, najpierw niemiecka, a potem angielska, zawierają sporo odnośników do współczesnych przekładów biblijnych zazwyczaj nieznanymi polskiemu czytelnikowi. Dlatego postanowiliśmy w ich miejsce umieścić rodzime edycje Pisma Świętego. W polskiej wersji znalazły się więc *Biblia Tysiąclecia* (BT), *Biblia Poznańska* (BP) oraz *Biblia Lubelska* (BL). W tym ostatnim przypadku skorzystaliśmy przede wszystkim z Pięcioksięgu, ksiąg prorockich oraz Księgi Psalmów. *Biblię Tysiąclecia* i *Biblię Poznańską* przyjęliśmy w całości. Wybierając te, a nie inne tłumaczenia, sugerowaliśmy się przekonaniem, że Czytelnik najczęściej będzie sięgał właśnie po nie. Inne teksty źródłowe, w szczególności te z Qumran, które również wymagały przekładu na język polski, pochodzą z drugiego wydania Piotra Muchowskiego *Rękopisy z Pustyni Judzkiej* (pełna informacja zob. *Bibliografia*).

Oddzielną sprawą, która okazała się nieco złożona od strony metodologicznej, jest abrewiatura. Dla oznaczenia części mowy czy części zdania zastosowano skróty łacińskie. Skracane są najczęściej używane pojęcia gramatyczne (adj., subst. vb., pl., praep., pt. itd.). Jednak wielokrotnie, w celu uniknięcia pewnej manieri skrótowej, podajemy je w pełnym brzmieniu, albo zapisujemy tak, aby dla obeznanego z materiałem biblijnym i filologiczną Czytelnika było to przejrzyste.

Skróty dotyczące nazw języków zostały opracowane zgodnie z polskimi normami. W celu uniknięcia zbyt długich złożeń, przeważnie stosowane są skróty według zasady: *egip.-aram.* zamiast *egiparam.*, *st.-aram.* zamiast *staram.*, itd. Łącznik również występuje w polskiej terminologii skrótów i skrótowców, dlatego jego użycie wydaje się jak najbardziej uzasadnione. Tak więc dana normatywna (czy też hiperpoprawna) kategoria rozwojowa języka, dajmy na to dla średniohebrajskiego, otrzymała skrót *sr.-hebr.* Staraliśmy się zachować taką zasadę możliwie często, aby można było domyślić się z samego skrótu, o jaki język chodzi.

Sigła tekstów źródłowych oparte są na wzorcach wypracowanych przez dziesięciolecia, a które obowiązują między innymi w Biblii Tysiąclecia. Wyjątkiem są teksty znad Morza Martwego,

które otrzymują sygnatury przyjęte przez wydawców serii *DJD* oraz skróty czasopism i innych opracowań ustalone przez redaktorów wersji niemieckiej i angielskiej.

Transkrypcja i transliteracja terminów w językach semickich również została ujednoczona. Przykładowo ogólnosemicka półsamogłoska wymawiana miętko jako *j*, mimo że może być czasem artykulacyjnie spółgłoskowym odpowiednikiem samogłoski *i*, jest transkrybowana za pomocą *j*, a nie *i*, czy *y*, jak ma to miejsce w wydaniu angielskim. Ten ostatni typ transkrypcji pojawia się niekiedy w polskich publikacjach. W polskim wydaniu celowo unikaliśmy tego systemu.

Numeracja wersów w tekstach z Pustyni Judzkiej, a przede wszystkim zwojów z Qumran, w wielu przypadkach podporządkowana jest przez autorów HALOT serii wydawniczej *Discoveries on the Judean Desert*. Od czasu wydania poszczególnych tomów *DJD* numeracja niektórych fragmentów uległa zmianie, o czym świadczą nowe rewizje tekstów, których dokonał Florentino García-Martínez.

Nazwy własne (imiona, nawy geograficzne) podane są z zachowaniem wieloletniej polskiej tradycji, chociaż w wielu przypadkach odstąpiono od tej zasady (np. *Lachisz* zamiast *Lakisz*, czy *Aszer* zamiast *Aser*).

Słownik w swojej pierwotnej wersji liczy sobie kilka dziesięcioleci i – co trzeba przyznać – w warstwie naukowej zawiera czasami nieaktualne poglądy naukowe. Między innymi dotyczy to datowania niektórych ksiąg biblijnych wyłącznie, bądź przede wszystkim, na czasy przedwygnaniowe, tj. przed 587/586–538/537 p.n.e. Znacznym archaizmem jest też przejęcie przez Kohlera i Baumgartnera teorii źródeł Pięcioksięgu Wellhausena, która uznawana jest przez wielu badaczy za nieaktualną od ponad 20 lat. W konsekwencji ze Słownika nie zniknęły oryginalne odwołania do poszczególnych tradycji (JEDP). Z tego powodu w jego polskim wydaniu, brak również bardzo wielu odniesień do zasobu leksykalnego tekstów z Qumran, przede wszystkim tych z groty 4, publikowanych dopiero po 1990 roku.

Przekład jakiegось terminu może się niejednokrotnie różnić od tekstu z polskich wydań Pisma Świętego. Należy pamiętać że mamy do czynienia z leksykonem językowym, który stara się miarę normatywnie podawać formy podstawowe oraz poboczne, ale niekoniecznie w takich znaczeniach, do jakich przywykł czytelnik ukształtowany na przykład przez Biblię Tysiąclecia. Natomiast świadomie unikaliśmy upodobniania treści *Słownika* do Biblii Tysiąclecia, Biblii Poznańskiej, czy Biblii Lubelskiej, gdyż tak zredagowany przekład byłby mniej użyteczny dla odbiorców oraz nie pełniłby, oczekiwanej od niego, funkcji leksykograficznej.

Część aramejsko-polska obejmuje cały zasób leksykalny Biblii hebrajskiej, czyli około 680 słów, wraz nazwami własnymi. Aramejski biblijny stanowi jedynie niewiele ponad 5 procent terminologii Biblii Hebrajskiej (przede wszystkim Dn i Ezd). Tak więc zakres poświadczenia języka aramejskiego biblijnego jest stosunkowo wąski. Na przełomie XIX i XX stulecia aramejski biblijny uważany był przez wielu badaczy za język bardzo zależny od hebrajskiego. Pod względem ortografii, gramatyki, czy słowotwórstwa wydaje się do niego pozornie bardziej zbliżony aniżeli do aramejskiego imperialnego, czy innych dialektów aramejskich. Ten pogląd ulegał stopniowym przeobrażeniom wraz rozwojem arameistyki, która zyskiwała coraz więcej materiałów porównawczych dzięki tekstom z Elefantyny, Sefiry, Aszszur, Wadi ed-Daliyeh, Nabatei, czy innych miejsc na Bliskim Wschodzie.

Aramejska część słownika różni się od tej, którą pierwotnie opracowano na potrzeby wydania niemieckojęzycznego. Świadomie więc skorzystaliśmy z wersji anglojęzycznej, w której większości uzupełnień dokonał Jakob Stamm. Jest ona obszerniejsza o mniej więcej 10–15 procent w stosunku do wersji niemieckiej. Podobnie jak w części hebrajskiej zamieściliśmy polskie przekłady Biblii w miejsce angielskich i niemieckich. Zastosowaliśmy także ten sam system skrótów.

Wątpliwości semantyczne, gramatyczne, fonologiczne, czy – naszym zdaniem – nie do końca poprawne przekłady w języku angielskim, weryfikowaliśmy w oparciu o starszy tekst niemiecki. Precyzja języka niemieckiego pozwoliła nam wielokrotnie wyjaśnić dwuznaczności typowe dla języka angielskiego. Zdarzało się, że niektóre miejsca w tekście angielskim sprawiały wrażenie ewidentnie niepoprawnych, co wymagało zwiększonej czujności podczas tłumaczenia i adiustacji.

Pragnę podziękować za współpracę wszystkim, którzy współtworzyli ten Słownik. W pierwszej kolejności dziękuję moim Drogim Kolegom i Koleżankom, dzięki którym mógł powstać przekład i jego redakcja. Wydawcy, Panu Piotrowi Waclawikowi, dziękuję w imieniu wszystkich zaangażowanych w ten projekt, za podjęcie się śmiałego i – co najważniejsze – bardzo perspektywicznego dzieła. Dziękuję również dr. Maciejowi Tomalowi z Uniwersytetu Warszawskiego za kilka cennych uwagi dotyczących strony merytorycznej oraz rewizję transkrypcji terminologii arabskiej, a Borysowi Gerusowi z Uniwersytetu w Tel Awiwie za ogólne uwagi. Dziękuję również moim najbliższym i wielu innym osobom pośrednio związanym z tym projektem.

Pomimo ogromu pracy włożonej w ukończenie słownika, jestem jednak w pełni świadom jego wad i niedociągnięć, których nie sposób uniknąć podczas opracowywania tak rozległego materiału. Wydaje się, że łatwiej być recenzentem takiego dzieła aniżeli jego redaktorem. Niemniej jestem wdzięczny za wszelkie uwagi krytyczne, z którymi się zetknąłem, bądź które dopiero poznam.

*Przemysław Dec
Uniwersytet Jagielloński*

Kraków, 2 marca 2008 roku

**SŁOWNIK
HEBRAJSKO-POLSKI**

ע-א

BH20 *אַבְטִיחַ [ˈʔabʔiħ] {H20}, sam. M73 Q bez א: בַּטַּח być napiętym (Koehler ZAW 55:172n); BL 487o; śr.-hebr., żyd.-aram.¹⁸ melon, śr.-hebr. בַּטַּח n.masc., syr. *paṭṭiḥā*, arab. **ba/iṭṭiḥ* (Fraenkel 140), > hiszp. *badeā* (Lokotsch 319): אַבְטִיחַים: arbuz *Citrullus vulgaris* (Löw 1:550n; Dalman *Arbeit* 1:518) Lb 11s.†

BH21 I אָבִי [ˈʔabi] {H-}: interj. **gdymyż!** etym. (בהה lub * ביה * arab. *bajja* przychodzić z prośbą (BDB 106a) lub אבהה Hi 34³⁶ (przyp. אָבִל (Dhorme), ew. = אָבִי > jeśli (Brockelmann *Heb. Syn.* §165c) 2Krl 5¹³; 1Sm 24^{11.12} czyt. הוּא וְאָבִי: רָאָה.†

BH22 II אָבִי [ˈʔabi] {H-}: trad. n.masc. אָבִי חוּרָם 2Krn 2¹², najprawdopodobniej tytuł honorowy אָב, → 2Krn 4^{11.16}.†

BH23 III אָבִי [ˈʔabi] {H-}: 1Krl 21²⁹ i często = אָבִיא (→ אָבִיא hif).

BH24 אָבִי [ˈʔabi] {H21}: n.fem., 2Krl 18²; n.masc. DJD 2, 17B2; krótsza forma אָבִיָּה 6, 2Krn 29¹ (Noth 38 :: Driver *Textus* 1:118: skrót).†

BH25 אָבִיאֵל [ˈʔabiˈʔel] {H22}: n.masc., אָב + אֵל „(mój) ojciec jest Bogiem” (Noth 69n), → אָבִיאֵל; akad. *Abi-ili* (Stamm 298), amor. *A-bi-ḥi-el* (Bauer *Ostkan.* 51), st. pld.-arab. *ʔbʕl* (Ryckmans 1:217): 1. dziadek Saula 1Sm 9¹ 14⁵¹; 2. 1Krn 11³² jako אָבִיאֵל przyp. 2Sm 23³¹, → אָבִיאֵלֹבֹן.†

BH26 אָבִיאָסָף [ˈʔabiˈʔasāp] {H23}: n.masc.; אָב + אָסָף „(mój) ojciec zebrał”, → אָסָף; klin. *Ba(ʔ)al-jašupu* Tallqvist *Names* 49a, sam. i 1Krn 68.22 9¹⁹ אָבִיאָסָף (Noth 234): Wj 624.†

BH27 אָבִיב [ˈʔabib] {H24}, sam.^{M20} Ben^H *ēbeb*: אָבִיב; żyd.-aram.¹⁸ אָבִיבָא; Gezer (brzeg) [ב] אָבִיב (Driver *PEQ* 77:6n), arab. *abb* trawa dla bydła, saf. łąka, Eissfeldt *Kl. Schr.* 3:320, syn. אָבִיב (BASOR 110:21): 1. **kłos** (zboża) już dojrzały, ale nadal miękki, którego ziarna je się roztartę lub prażone (Dalman *Arbeit* 2:245, 305), Wj 9³¹ Kpł 214; 2. אָבִיבֵי חֹדֶשׁ חֹדֶשׁ חֹדֶשׁ miesiąc żniw, marzec–kwiecień; kanan. BRL 310; Barrois 2:175; = później נִיטָן,

(arab. *ʔabīb* jedenasty miesiąc roku koptyjskiego), Wj 134 23¹⁵ 34¹⁸ Pwt 16¹.†

BH28 przyp. אָבִיבֵעַל [ˈʔabiˈbʕal] {H-}: n.masc.; אָב + בַּעַל „(mój) ojciec jest Baalem”; אָבִיבֵעַל Diringer 40: 2Sm 23³¹, → אָבִיבֵעַלֹבֹן.†

BH29 אָבִיגַיִל [ˈʔabiˈgajil] {H26} (Diringer 218n (אָבִיגַיִל) i 1Sm 25³² 2Sm 3³ 17²⁵ אָבִיגַיִל (palm. n.div. i n.masc. Ingholt *Rec. Palm.* s. 145), 1Sm 25¹⁸ K אָבִיגַיִל, w starszej pisowni *אָבִיגַל*, Nöldeke *Beitr.* 43²: n.fem.; אָב + גַּיִל * גַּיִל, dial. = גַּיִל „(mój) ojciec był uradowany” (Bauer ZAW 48:75n) lub skrócona forma (Noth 40): 1. żona Nabala i Dawida 1Sm 25³⁻⁴² 27³ 30⁵ 2Sm 2² 3³ 1Krn 3¹; 2. siostra Dawida 2Sm 17²⁵ 1Krn 21⁶ⁿ.†

BH30 אָבִיבֵדָה [ˈʔabiˈbɪdā] {H-} Jr 46⁸: → I אָבִיר hif [BH7].

BH31 אָבִידָן [ˈʔabiˈdān] {H27}: n.masc.; אָב + דָּן „(mój) ojciec osądził” (Noth 187, Fsch. Alt 1:146); akad. *Abi-dānu* Tallqvist *Names* 4a: głowa rodu z pokolenia Beniamina Lb 1¹¹ 22² 760.65 1024.†

BH32 אָבִידָע [ˈʔabiˈdā] {H28}: n.masc.; klin. *Abi-jadiʕ* Tallqvist *Names* 4b, st. pld.-arab. *ʔbdʕ* Ryckmans 2:22 i *jadʕ* tamże 69a; אָב + יָדַע pf.; LXX^{2MSS} Αβιαδα, < * אָבִידָע „ojciec uznał (mnie)” por. Am 3²: syn Midiana Rdz 25⁴ 1Krn 13³.†

BH33 אָבִיבֵיָה [ˈʔabiˈbijā] {H29}: n.masc. i fem.; < אָבִיבֵיָה, spokrewniony z → אָבִיבֵיָה: 1. 1Sm 8² 1Krn 6¹³; 2. 1Krl 14¹; 3. 1Krn 7⁸; 4. Ne 10⁸ 124.17 1Krn 24¹⁰; 5. król Judy (→ אָבִיבֵיָה) 1Krl 14³¹ Bomberg (Leningradensis → אָבִיבֵיָה) 1Krn 3¹⁰ 2Krn 11²⁰ - 13²³; 6. n.fem. 2Krn 29¹; - 1Krn 2²⁴ czyt. אָבִיבֵיָה (אָב z suf.).†

BH34 אָבִיבֵיָהוּ [ˈʔabiˈbijāhū] {H-}: n.masc.; אָב + הוּ „Jahwe jest ojcem” (Noth 141); Cowley *Arm. Pap.*; > אָבִיבֵיָה i אָבִיבֵיָה (Diringer 40) i אָבִיבֵיָה (Vincent *Religion* 395²): król Judy 2Krn 13²⁰ⁿ; → אָבִיבֵיָה.†

BH35 אָבִיחֵוּא [ˈʔabiˈħu] {H30}: n.masc.; אָב + הוּא „on jest ojcem” (Noth 143n). Wj 6²³ 24^{1.9} 28¹ Kpł 10¹ Lb 32.4 266ⁿ 1Krn 5²⁹ 24ⁱⁿ.†

BH36 אָבִיהוּד [^abihūd] {H31}: n.masc.; LXX Αβιουδ, por. Ελυουδ Mt 114n; zw. אָב + הוּד „ojciec jest chluba” (Noth 146) :: Albright JBL 46:151nn: < * יהוּד ,יהוּד hof. „niech on będzie wychwalony”; por. אָחִיהוּד / עַמִּי :: kanaan. n.div. (= Hadd-Baal) Jirku ZAW 75:87; 1Krn 83 (czyt. אָבִי אַהוּד) 86.†

BH37 אָבִיהִיל [^abihajil] {H32}, אָבִיהִיל: n.fem.; st. pld.-arab. *bhl* Ryckmans 2:22; Mlaker 32; אָב + zdrob. → Noth 39; :: por. אָבִיהִיל, st. pld.-arab. *hjl* przerażenie (Müller III): **1.** żona אָבִישׁוּר 1Krn 229 (MSS, LXX הִיל-); **2.** teściowa Roboama 2Krn 1118.†

BH38 אָבִיון [^ebjōn] {H34}: אָבִי *być ubogim (BL 500p) :: Albright JAOS 73:145; Lambdin 145n: egip. zapoż., kopt. *ebjēn* nędzny, biedny; ug. *bjnt* nędza *nh* wzdychający; Fschr. Humbert 187nn; Gelin *Pauvres*; TWNT 6:885nn; Reicke-R. 1:129n; 60×, 33× w Ps: אָבִינִי, אָבִינִי, אָבִינִי; biedny, **ubogi** Wj 2311 Pwt 154.7.11 i często, אָבִינִי Jz 2216 Ps 706, אָבִינִי Ps 7213, אָבִינִי :: אָבִינִי, = uciskany Am 41 Jz 2013 i często; w sensie religijnym Ps 4018 861 i często, אָבִינִי Am 26, אָבִינִי Iz 2919; אָבִינִי Wj 236, אָבִינִי Ps 10931.

BH39 אָבִיוֹנָה [^abjjōnā^h] {H35}: śr.-hebr.; etym., אָבִי יוֹנָה etym. ludowa: **owoc kaparu** *Capparis spinosa* (Löw 1:322nn; Hertzberg ZDPV 73:119n; → אָבִינִי) używany jako afrodyzjak (Dalman *Arbeit* 1:84, 540n) Koh 125, → אָבִי hitp.†

BH40 אָבִיהִיל [^abihajil] {H-}: n.masc.; אָב + הִיל „(mój) ojciec jest siłą” (Noth 160n); klin. *Abihajil* Tallqvist *Names* 4b; st. pld.-arab. *bh(j)* Ryckmans 2:22; אָבִיהִיל pieczęć izraelska Diringer 201: **1.** Lewita Lb 335; **2.** ojciec Estery Est 215 929; **3.** 1Krn 514; **4.** przyp. n.fem. dla הִיל 1Krn 229 (: Rudolph).†

BH41 אָבִיטוּב [^abitūb] {H36}: n.masc.; אָב + טוּב „ojciec jest dobrocią” (Brockelmann *Heb. Syn.* §14be); LXX Αβιτωβ = טוב, aram. אב(י)טב (Lidzbarski *Handbuch* 205; *Eph.* 3:98), akad. *Abitāb* (Stamm 294) „Ojciec jest dobrym”; fen. *ū* = hebr. *ō* (Bauer ZAW 48:75; Friedrich §79b); (: Noth 234: czyt. אָבִיטוּב); → אָבִיטוּב Beniaminita 1Krn 811.†

BH42 אָבִיטָל [^abitāl] {H37}: n.fem.; por. → אָבִיטָל, קְמוּטָל, קְמוּטָל Cowley *Arm. Pap.*; אָב + טָל „ojciec jest rosa” (König) :: Noth 39¹ :: Vincent 402: żona Dawida 2Sm 34 1Krn 33.†

BH43 אָבִיָּאָם [^abiyām] {H38}: n.masc.; st. pld.-arab. *bjm*; klin. *Abi-jāma* BabExp. 2:1, s. 9, → אָבִיָּאָם; skrócona forma < **Abīja-mi-x* „mój ojciec jest na pewno x”, por. אָבִימָאָל, Albright Marx Jubilee Volume 81², serdeczne imię Noth 234, zdeprawowany Driver ZAW 46:126 :: Kutscher Qedem 1:44: אָב + n.div. → אָבִי, pokrewne > אָבִיָּה: król Judy 1Krl 1431 (Bomberg MSS → אָבִיָּה 5) 151.7n.†

BH44 אָבִימָאָל [^abi mā^ēl] {H39}: n.masc. lub plemię; אָב + → **mā* + אָל, → אָבִימָאָל: syn יִקְטָן Rdz 1028 1Krn 122.†

BH45 אָבִימֶלֶךְ [^abi melek] {H40}: n.masc.; kanaan. fen. אָבִימֶלֶךְ, *Abimilki* Tell el-Amarna; Tallqvist *Names* 5; Schrader *Keilins.* 482; st. pld.-arab. *bmlk* Conti 99b; Baudissin *Kyr.* 3:97n, „mój ojciec jest królem” (n.div. Milik) :: Bauer OLZ 33:594: **1.** król Geraru Filistyn Rdz 202-2626 Reicke-R. 1:13; **2.** syn Gedeona Sdz 831-101 2Sm 1121, Reicke-R. 1:13; **3.** Ps 341 (pomyłony z Akiszem z Gat 1Sm 2111); – 1Krn 1816 czyt. אָבִימֶלֶךְ.†

BH46 אָבִינָדָב [^abinādāb] {H41}: n.masc.; אָב + נָדָב, → אָבִינָדָב „ojciec okazał się hojny” (Noth 193); klin. *Abu-nadib* (KAT 483): **1.** syn Jessego 1Sm 168 1713 1Krn 213; **2.** syn Saula 1Sm 312 1Krn 833 939 102; **3.** ojciec kapłana Arki אָלְעָזָר i אָלְעָזָר 1Sm 71 2Sm 63n 1Krn 137; **4.** 1Krl 411.†

BH47 אָבִינְעָם [^abinō^{am}] {H42}: n.masc.; אָב + נְעָם → אָבִינְעָם (LXX Αβεινεεμ = אָבִינְעָם) „ojciec jest łaską” (Noth 166 :: Lewy HUCA 18:438⁵⁸: אָבִי n.div. Adonis, → אָבִינְעָם); st. pld.-arab. *bnym* Ryckmans 2:23; klin. *Abinahmi* (Alalakh, JAOS 74:227³⁵), → אָבִינְעָם: ojciec בְּרָק Sdz 46.12 51.12.†

BH48 אָבִינֵר [^abinēr] {H-}, LXX Αβεινερ; n.masc., → אָבִינֵר: 1Sm 1450 [BH75].†

BH49 אָבִיָסָף ^[ˈəbjāsāp] {H43}, sam.^{Ben-H. 167} ז ך ן *wābīsaf*, MSS → אָבִיָסָף, LXX Αβιασαφ: n.masc.; → אָב + יסָף „ojciec dodał” (Noth 173), klin. *Milki-ašapa* (Friedrich §92:3); - אָבִ: dysym. < *ab-* (BL 651a) lub jako אָלִסָף; - 1Krn 68.22 919 przyp. 261.†

BH50 אָבִיעֶזֶר ^[ˈəbiˈezer] {H44}: n.masc.; אָב + עֶזֶר „(mój) ojciec jest pomocą” (Noth 154); אָבִיעֶזֶר *Sabb. Ost.*; Diringer 26, 29, 51 (n.loc.): **1.** ród Manassesza Joz 172 Sdz 634 82, syn siostry Makira 1Krn 718; **2.** wojownik Dawida z pokolenia Beniamina 2Sm 2327 1Krn 1128 2712; **3.** Dn 13 i 17, → Komentarze.†
Der. * אָבִיעֶזֶר; → אָבִיעֶזֶר.

BH51 אָבִיעֶזְרִי * ^[ˈəbiˈezri] {H-}, LXX Αβιεζ(δ)ου: etnonim. אָבִיעֶזֶר, → אָבִיעֶזְרִי אָבִיעֶזְרִי אָבִיעֶזְרִי z rodu Abiezera (BL 501c) Sdz 611.24 832.†

BH52 אָבִי־עֶלְבֹן ^[ˈəbiˈalbôn] {H45}: n.masc.; אָב + (arab. *‘alaba* być twardym, II po-ciąg); jak אָבִיאַל 1Krn 1132 zmieniona forma < przyp. אָבִיעֶל בֶּן (Elliger PJB 31:311; Mazar VT 13:317²): wojownik Dawida 2Sm 2331.†

BH53 * אָבִיר ^[ˈəbîr] {H46}, sam.^{M22} *āber*: I אָבִיר; cstr. אָבִיר; sztucznie odróżniony od → II אָבִיר: **silny, mocny**, יַעֲקֹב אָבִיר Rdz 4924 Iz 4926 6016 Ps 132.5 i 124 (często „Byk Jakuba / Izrael”, → אָבִיר), określenie Boga Ojca (Alt *Kl. Schr.* 1:24n :: Hoftijzer 96).†

BH54 אָבִיר ^[ˈabbîr] {H47}: I אָבִיר, → * אָבִיר; Caspari ZS 6:71nn; Torczyner ZAW 39:296nn; śr.-hebr.; ug. *ibr* („*ebbîru*”, AfO 17:357^a) bawół, egip. *ibr* ogier (kanan. zapoż., Albright BASOR 62:30), akad. *ab/pru* silny; Wagner ZVS 75:62n; Gulkowitsch 94n: אָבִירִים, אָבִירִי, אָבִירִי – **silny, mocny** Lm 115, przywódca 1Sm 218, despota Iz 1013 Hi 2422 3420, byk Iz 347 Jr 4615 (siedziba władzy GK §124g-i; LXX i +Απις i μσόχος → II * אָבִיר) Ps 2213 5013 6831, ogier Sdz 522 Jr 816 473 5011; anioł Ps 7825 (אָבִירִים לֶחֶם אָבִירִים), LXX = manna, Mdr 1620, Yoma^b 75b); אָבִיר (Brockelmann *Heb. Syn.* §77n) dzielny Ps 766; – Iz 1013 K אָבִיר, Q אָבִיר, przyp. אָבִיר, ew. אָבִיר; 4612 czyt. אָבִיר (LXX).†

BH55 אָבִירָם ^[ˈəbîrām] {H48}, LXX Αβει/ηρων, → אָבִירָם: n.masc.; → אָבִירָם, אָבִירָם, אָבִירָם אָבִירָם Diringer 222, klin. *Abi-ramu* Tallqvist *Names* 5, ug. *brm*, *Abirami* (UTGI 8; PRU 3, s. 240); „ojciec jest wysoki, wysoko postawiony”, Baudissin *Kyr.* 3:11n; Noth 145n, por. אָבִירָם; **1.** Rubenita Lb 161-27 269 Pwt 116 Ps 10617, Syr 4518; **2.** syn אָבִירָם 1Krl 1634.†

BH56 אָבִישָׁג ^[ˈəbîšāg] {H49}: n.fem.; אָבִ + (Noth 234 :: VG 1:402): z Szunami 1Krl 13.15 217.21n.†

BH57 אָבִישׁוּעַ ^[ˈəbîšúa] {H50}, LXX Αβι(α)σου(ε): n.masc.; אָבִ + II שׁוּעַ „ojciec jest pomocą” (Noth 154; por. Caquot w Ingholt *Rec. Palm.* 159); lih. *bjšc* Ryckmans 1:254; **1.** ród Beniaminitów 1Krn 84; **2.** syn Pinchasa 1Krn 530n 635 Ezd 75.†

BH58 אָבִישׁוּר ^[ˈəbîšûr] {H51}, LXX Αβισουρ: n.masc.; אָבִ + I שׁוּר „ojciec jest (obronnym) mu-rem” (Noth 157); st. pld.-arab. *bswr* Ryckmans 2:23; por. akad. *Abi-duri* Tallqvist *Names* 4a; 1Krn 228n.†

BH59 אָבִישַׁי ^[ˈəbîšaj] {H52}, LXX Αβεσσα: אָבִישַׁי + יֵשׁוּ Bauer ZAW 48:77, por. akad. *Ibašši-illum* Stamm 135, lub krótka forma od אָבִישַׁי- (Noth 40; Lidzbarski *Eph.* 2:13); palm. n.fem. (Cantineau *Inv.* 8:12n); egip. *ibšc A/Ibša*, Gressmann *Texte* 51 :: Albright JPOS 15:220⁸¹): dowódca Dawida 1Sm 266-9 2Sm 218-23:18, = אָבִישַׁי 2Sm 1010 1Krn 216 1120 1911.15; – 1Krn 1812 opuszcz. → Rudolph.†

BH60 אָבִישָׁלוֹם ^[ˈəbîšālôm] {H53}, LXX Αβεσσαλωμ: n.masc.; klin. *Abi-Salām* Tallqvist *Names* 5b „ojciec jest zbawieniem” (Noth 165 :: Lewy HUCA 18:438⁵⁸: n.div. *Salāmānu*): Abiszalom, 1Krl 152.10, ojciec אָבִישָׁלוֹם, matki אָבִישָׁלוֹם, = אָבִישָׁלוֹם 2, 2Krn 1120n; → אָבִישָׁלוֹם 1.†

BH61 אָבִיָתֵר ^[ˈəbjātār] {H54}, LXX Αβιθααρ: n.masc.; < אָבִ + יָתֵר (→ אָבִיָתֵר) + יָתֵר, lub hif. (Noth 36), „ojciec jest bogaty / obdarza hojnie” (Noth 193); akad. *Abi-jatar* (VAB 5:460): 1Sm 2220-23:9 307 2Sm 817 1524-36.przyp.27 (→ *BH*) 1715 1912 2025 1Krl 17-2:35 44 1Krn 1511 1816 246 2734.†

BH62 אבך [ʔbək] {H55}: akad. *abāku* (AHw. 2b) wynosić (→ Driver JTS 29:90).

● **hitp**: impf. תִּחַבְּכוּ: **klębić się** (dym z palonych gałęzi → אָבַךְ) Iz 917.†

BH63 I אבל [ʔbl] {H56}: śr.-hebr., ug. *abl*, żyd.-aram. (אָבֵל) syr.; etiop. (Leslau 9); arab. *ʿabbala*, *ʿabbana* chwalić zmarłą osobę (Nöldeke ZDMG 40, 724, Guillaume 17), por. ug. *abn* lament (UMGI. 21 :: Driver *Myths* 137⁴); Scharbert *Schmerz* 47nn.

● **qal**: pf. אָבַל, אָבְלוּ, impf. תִּחַבֵּל (Or. תִּחַבֵּל, Kahle *Text* 53), תִּחַבְּלוּ: **lamentować**: ludzie Iz 19⁸ Oz 10⁵ Jl 19 Am 8⁸ 9⁵, נִפְשׁ Hi 14²², אָרְיָן Jr 4²⁸ 12¹¹, bramy Iz 32⁶, Juda Jr 14²; por. ug. *qrt ablm* (→ Spiegel *Fschr.* Ginzberg 336n; ew. II אָבַל).†

● **hif**: pf. הִתְאָבַלְתִּי, impf. - וַיִּתְאָבֵל :: **pograżać w żalobie** (*tehom*) Ez 31¹⁵ (:: Zimmermann 14; GB: III אבל hif. zamknąć, denom. z śr.-hebr., żyd.-aram., syr., palm., mand. אָבֵל brama miejska, < akad. *abullu*, → אָבַל) Lm 2⁸.†

● **hitp**: impf. יִתְאָבְלוּ, יִתְאָבְלוּ, impv. יִתְאָבְלוּ, יִתְאָבְלוּ, pt. מִתְאָבְלוּ/בָלוּ: **obchodzić żałobę** Wj 33⁴ Lb 14³⁹ 1Sm 6¹⁹ 2Sm 14^{26α} Ez 7^{12.27} Dn 10² Ne 14 8⁹ 1Krn 7²²; z אֵל Rdz 37³⁴ 2Sm 13³⁷ 14^{26β} 19² Iz 66¹⁰ Ezd 10⁶ 2Krn 35²⁴, z אֵל 1Sm 15³⁵ 16¹.†

Der. I אָבַל, אָבַל.

BH64 II אבל [ʔbl] {H-}: akad. *abālu* wysychać, arab. *ʿubullat* suszone figi; (Dozy :: Guillaume 17n: sprasowane daktyle) Driver *Fschr.* Gaster 73nn; jako I: Lohfink VT 12:275.

● **qal**: pf. אָבַל, אָבְלוּ, אָבְלוּ, impf. תִּחַבֵּל: **wyschnąć** (אָמַל, יבש) אָרְיָן Iz 24⁴ 33⁹ Jr 12⁴ 23¹⁰ Oz 4³, pa-stwiska Am 1², אָרְיָן Jl 1¹⁰, wino Iz 24⁷.†

Der. תִּבֵּל.

BH65 III אבל [ʔbl] {H-} → I אבל hif [BH63].

BH66 I אָבֵל [ʔābēl] {H57}, sam.^{M22} *ʿēbel*: I אבל; śr.-hebr.; ug. *ʔbl*; cstr. - פִּאָבֵל Ps 35¹⁴ (BL 573 x; Brönno 121; Or. אָבֵל jak w żalobie, König *Gramm.* §118w); אָבֵלִים, אָבֵלִי (BL 552o), אָבֵלוֹת: obchodzący żałobę, w **żałobie** Rdz 37³⁵ Iz 57¹⁸ 61²ⁿ przyp. Jr 16⁷ Ps 35¹⁴ Hi 29²⁵ Lm 1⁴ (drogi) Est 6¹² Syr 7³⁴ 48²⁴.†

BH67 II אָבֵל [ʔābēl] {H58, H59, H62, H63, H64, H65, H66, H67}: I יבֵּל; aram. < kanan. **ʔbil*, > hebr. **ʔbēl*, → אָבֵל (Albright BASOR 89:15; Glueck 4:221): locativ. אָבֵלָה: cstr. tj. (BL 552o), ciek wodny, **strumień**, tylko w n.loc.: 1. אָ בֵּית „A. blisko B.-M.”, → I מִעֵקָה, na ptn. granicy, *Abilakka* (RLA 2:43a, skaż. < -*makka*), *Abil il-Qamḥ* na ptn.-zach od Dan, 2Sm 20¹⁴ (czyt. (בֵּית).15 1Krl 15²⁰ 2Krl 15²⁹, = אָבֵל 2Sm 20¹⁸; Abel 2:223; Albright *Religion* 246¹¹; Simons *Geog.* §788, → אָ מִים; 2. אָ פְּרָמִים „A. przy winnicy”, *Abela* pomiędzy Cheszbonem i Ammanem (Abel 2:233; Simons *Geog.* §596-7; Garstang 353) Sdz 11³³; 3. אָ מִחֻלָּה „A. do tańca”, dom Elizeusza; trad. pomiędzy שְׂאֵן בֵּית a Jordanem (Abel 2:234; Alt PJB 24:44n; Simons *Geog.* §567-8), *T. Maqlub* w Gileadzie Glueck 4:215nn :: Noth ZDPV 75:52nn) Sdz 7²² 1Krl 4¹² 19¹⁶; 4. אָ מִים „A. nad wodą” 2Krn 16⁴ (skaż. Rudolph *Chr.* 246; Simons *Geog.* §889), = אָ בֵּית מִעֵקָה 1Krl 15²⁰; 5. אָ מִצְרַיִם „A. Egiptu” Rdz 50¹¹, wyjaśniane jako אָבֵל מִ, przemianowany z גֵּרֵן הָאֲשֵׁר; trad. = → בֵּית הַגֵּלָּה w dolinie Jordanu :: Simons *Geog.* §403 *T. el-Ajjūl* na pld. od Gazy; 6. אָ הַשְּׂטִים „A. dla akacji” Lb 33⁴⁹ → הַשְּׂטִים; 7. I Hen 13⁹. – 1Sm 6¹⁸ czyt. אָבֵלָה.†

BH68 אָבֵל [ʔēbel] {H60}: I אבל; śr.-hebr., żyd.-aram. אָבֵלָה, syr. *ʿēblā*: **obrzędy żałobne, ceremonia pogrzebowa, żałoba**: (אָ) עֲשֵׂה אָ oplakiwać kogoś uroczyście Rdz 50¹⁰ Ez 24¹⁷ (→ Zimmerli 569) Jr 6²⁶ Mi 1⁸; אָ יָמֵי czas żałoby Rdz 27⁴¹ Pwt 34⁸ Iz 60²⁰, > אָ czas żałoby 2Sm 11²⁷ Jr 31¹³ Am 8¹⁰ Est 9²², **ceremonia pogrzebowa** Rdz 50¹¹ Am 5¹⁶ (אָ קרא אל) Lm 5¹⁵ Est 4³, żałoba 2Sm 19³ Hi 30³¹; z gen., żałoba po kimś Rdz 27⁴¹ Pwt 34⁸ Jr 6²⁶ przyp. Ps 35¹⁴ (→ I אָבֵל); אָ בְּיָדֵי 2Sm 14², אָ מִעֵטָה (*sic*) Iz 61³, אָ בֵּית Koh 7^{2.4}; – Jr 16⁷ czyt. אָבֵל.†

BH69 אָבֵל [ʔābāl] {H61}: → בֵּל, בִּלְתִּי; śr.-hebr. rzeczywistość, ale; ug. *bl*, *blt* z pewnością, nie, fen. אָבֵל nie; arab. *bal* naprawdę, raczej, ale (VG 2:200; Eitan AJSL 45:206n): 1. **zaprawdę** Rdz 42²¹ 2Krl 4⁴, **niestety** 2Sm 14⁵; 2. **ale, jednak** (w późniejszych księgach) Dn 10^{7.21} Ezd 10¹³ 2Krn 1⁴ 19³ 33¹⁷; **raczej, nie** Rdz 17¹⁹ 1Krl 1⁴³ (ew. tak, rzeczywistość).†

BH70 אָבָל [ʾubāl] {H-}: יבֵּל 1 < יבֵּל 1 (→ א 2c), II אָבָל cstr. אָבָל: ciek wodny, **kanal** Dn 82 (אֵילֵי אָבָל .3.6; :: Ginsberg *Dan. 57*: LXX πύλη, aram. אָבָל, → I אָבָל hif.†

BH71 אָבֶן [ʾeben] {H68}: (270×), → אָבָנִים: śr.-hebr., aram. → aram.bibl., ug. *abn*, fen., st. pld.-arab. ʾbn, sok. ʾbn, arab. n.loc. ʾabān (hebr. zapoż.), etiop. ʾebn (Leslau 9); akad. *abnu*, *abattu* (< **abantu*), pl. *abnū* i fem. *abnātu* (ZAW 16:108n; 25:326); אָבֶן, אָבָנִים, אָבָנִים, אָבָנִים, אָבָנִים: **kamień** (Schwarzenbach 118nn).

A. W świeckim kontekście, minerał: **1. pojedynczy kamień**: w strumieniu lSm 17⁴⁰, na polu Rdz 28¹¹ 31⁴⁶, אָבֶן הַשֶּׁדֶה Hi 5²³ (ew. gnomy, אָבֶן הַשֶּׁדֶה M.Kilayim viii:5; Beer ZAW 35:63n; lub בְּנֵי הַשֶּׁדֶה, Reider HUCA 24:102 :: Albright ZAW 36:64; Hölscher ad loc.), przyp. lSm 6¹⁸ (czyt. הַאָבֶן הַגְּדוֹלָה); razem z drewnem Wj 7¹⁹ Kpł 14⁴⁵ lKrl 5³² Ez 20³², אָבֶן Iz 8¹⁴, stos kamieni → גֵּל; **2. collect. złożone mineralne** Hi 28² (w.6 pl.), zawierające żelazo Pwt 8⁹ i Hi 28³⁻¹⁰ (→ *Glueck 2:47nn*; *Rothenberg ILN 1960, Sept. 13th*); אָבֶן הַעֲפָרָה płyta ołowiana Za 5⁸; → בָּחַן, גַּר, ciosać kamień i נָסַע חֶצֶב hif.; **3. kamień szlachetny** Wj 25⁷ 31⁵ Ez 1²⁶, אָבֶן יָקָרָה (akad. *abnu aqartu*) 2Sm 12³⁰ lKrl 10² Ez 28¹³, talizman אָבֶן הַחַיִּים Pr 17⁸; → אָבֶן נֶזֶר Za 9¹⁶; → אָדָם, שָׂהָם, סָפִיר, מַלְאָה, אָבֶן יָקָרָה, אָדָם; **4. używany a) jako zamknięcie** jaskini Joz 10^{18.27}, na otworze studni Rdz 29^{2n.8.10}, wieko Za 5⁸; b) jako **material do budowy**: ogrodzenia Pr 24³¹, muru 2Sm 5¹¹ Ne 3³⁵, domu Kpł 14⁴², cegły אָבֶן הַחַיִּים Rdz 11³, z יָסַד Iz 28¹⁶; nieociosany אָבֶן הַחַיִּים Pwt 27⁶ Joz 8³¹ lKrl 6⁷; ociosany אָבֶן הַחַיִּים lKrn 22¹⁵, אָבֶן הַחַיִּים lKrl 5³¹ Ez 40⁴²; אָבֶן הַחַיִּים 2Krl 12¹³ 22⁶, kamień węgielny → אָבֶן הַחַיִּים Hi 38⁶; świątyni lKrl 5³² Ha 2¹⁵, ołtarza Wj 20²⁵ Iz 27⁹; אָבֶן הַחַיִּים 2Krl 12¹³ 22⁶, kamień na kamieniu Ag 2¹⁵ (Galling F Schr. Rudolph 80), → אָבֶן הַחַיִּים Za 4⁷; c) jako broń (Wright 120): אָבֶן יָד kamień w rękę, kamień uderzający (ug. *abn jd*) Lb 35¹⁷; rzucac kamieniami אָבֶן הַחַיִּים 2Sm 16^{6.13}; kamień do procy Hi 41²⁰ Pr 26⁸ (→ אָבֶן הַחַיִּים, אָבֶן הַחַיִּים, אָבֶן הַחַיִּים) 2Krn 26¹⁴, dla pasterzy lSm 17⁴⁰ i wojowników (אָבֶן הַחַיִּים) Sdz 20¹⁶; d) do **kamienowania** ב אָבֶן הַחַיִּים Pwt 13¹¹ 2Sm 16⁶, רֵם ב אָבֶן הַחַיִּים Kpł 20² Joz 7²⁵; **5. pion** ołowiany Iz 34¹¹ Za 4¹⁰; **6. waga** (ug. → Dahood *Bibl.* 44:291; Gordon UT 47²): אָבֶן הַחַיִּים królewska waga 2Sm 14²⁶ (de Vaux 1:309;

Kraeling *Arm. Pap.* 38:314b); sprawiedliwy odważnik אָבֶן הַחַיִּים Kpł 19³⁶ :: אָבֶן הַחַיִּים Mi 6¹¹, dwojaki (fałszywe) odważniki אָבֶן הַחַיִּים (Brockelmann *Heb. Syn.* §129d) Pwt 25¹³ Pr 20^{10.23}; אָבֶן הַחַיִּים Pr 16¹¹ < akad. *aban kīsi* (Zimmern 20); rzucac kamienie i zbierać kamienie Koh 3⁵: niepew. (współżycie seksualne i wstrzeźliwość, rabin.; dewastować i sprzątać; gra; liczenie kamieni Galling ZThK 58:7nn), → Komentarze; **7. meteorologiczne**: אָבֶן הַחַיִּים ziarnka gradu Joz 10¹¹ Iz 30³⁰ (akad. *aban šamē*), → אָבֶן הַחַיִּים Ez 13^{11.13} 38²², אָבֶן הַחַיִּים kamień ognia, krzemienie Ez 28^{14.16} (akad. *aban išāti*, por. lEn 18^{6nd.9}, pt. praes. אָבֶן הַחַיִּים / אָבֶן הַחַיִּים, → Pope 99n; Zimmerli 685n); **8. narzędzia**, naczynia Wj 7¹⁹; tablice Prawa אָבֶן הַחַיִּים Wj 24¹² 31¹⁸ Pwt 4¹³; **9. różnor.**: אָבֶן הַחַיִּים (paraliz) lSm 25³⁷, אָבֶן הַחַיִּים serce kamienne Ez 11⁹ 36²⁶ (:: אָבֶן הַחַיִּים); אָבֶן הַחַיִּים Rdz 49²⁴ (אָבֶן הַחַיִּים) :: Dahood *Biblica* 40:102n; – אָבֶן w n.loc. (Borée 81n) → אָבֶן הַחַיִּים.

B. W religijnym kontekście (Beer *Steinverehrung*): **1. kamienny ołtarz** Wj 20²⁵ Pwt 27⁵ Joz 8³¹; **2. stos kamieni** jako a) pomnik, אָבֶן הַחַיִּים, Joz 7²⁶ 8²⁹ 2Sm 18¹⁷, b) znak graniczny Rdz 31⁴⁶; **3. postawione kamienie** (אָבֶן הַחַיִּים, אָבֶן הַחַיִּים, אָבֶן הַחַיִּים) jako kamienie graniczne Rdz 31⁴⁵, znak zwycięstwa lSm 7¹², pamiątka Joz 4⁷, przyp. lSm 6¹⁸ (czyt. אָבֶן הַחַיִּים); אָבֶן הַחַיִּים Wj 28¹²; stela, nagrobek Rdz 35¹⁴ Pwt 27^{2.4} Joz 24²⁶; **4. rzeźbione kamienie** kultowe, bożki Jr 27³⁹ Ez 20³², אָבֶן הַחַיִּים Lm 4¹; **5. polemika**: drzewo i kamień Jr 27³⁹ Za 5⁴, bogowie z drzewa i kamienia Pwt 4²⁸ 28^{36.64} 2Krl 19¹⁸/Iz 37¹⁹, אָבֶן הַחַיִּים Pwt 29¹⁶, → אָבֶן הַחַיִּים niemy, tj. niezdolny do pomocy Ha 2¹⁹; – lSm 20¹⁹ czyt. אָבֶן הַחַיִּים.

BH72 אָבָנָה [ʾabānāh] {H71}: rzeka n., 2Krl 5^{12k}, → Q אָבָנָה.

BH73 אָבָנֵי [ʾabnēi] {H73}: śr.-hebr., sam. ^{M75} *ʾabānef*, Flawiusz *Ant.* iii:7, 2, war. αβανηθ; egip. zapoż., *bnd* owinać, > βύωντος egip. suknia, Erman-G. 1:465; Lambdin 146: אָבָנֵי, אָבָנֵי: szarfa (LXX ζώνη, Hönig 78nn) urzędnika Iz 22²¹, kapłana Wj 28^{4.39n} 29⁹ 39²⁹ Kpł 8^{7.13}, zrobiona z lnu 16⁴.†

BH74 אָבָנִים [ʾobnajim] {H-}: אָבֶן; dual., sing. * אָבֶן (: Torczyner *Entstehung* 163n: בָּנָה); śr.-hebr. wyj. jako krzesło porodowe = żeńskie ge-

al-halil „(Boży) przyjaciel”; אַ עַם אֱלֹהֵי Ps 47¹⁰; אַ זֶרַע Iz 41s Ps 105⁶, אַ יַעֲקֹב Mi 7²⁰, יִשְׂרָאֵל Iz 63¹⁶.†

BH89 אַבְרָהָם [ˈabrɛk̄] {H86}, sam.^{M23} *abrak*: okrzyk przed rydwanem Józefa Rdz 41⁴³; niepew.; egip. (Janssen JbEOL 14:68; Lambdin 145n; Vergote 135nn, 151) „uważaj”; hebr. rozumiany jako I ברך impv. „ukłęknij!” :: Reicke-R. 1:17.†

BH90 אַבְרָם [ˈabrām] {H87}, LXX Αβραμ: n.masc., = → אַבְרָם: Diringer 222n, egip.-aram. Cowley *Arm. Pap.* 75, 1:ii:8 → **Abraham**, Rdz 11^{26-17:5} Ne 9⁷ 1Krn 1²⁷.†

BH91 אַבְשָׁי [ˈabʂaj] {H-}: n.masc., = → אַבְשָׁי: 2Sm 10¹⁰ 1Krn 2¹⁶ 11²⁰ 19^{11,15}; – 1Krn 18¹² zamiast מִצְדֹק אֲבוֹתָבְשׁוּבָה czyt. מִצְדֹק אֲבוֹתָבְשׁוּבָה.†

BH92 אַבְשָׁלֹם (ו) [ˈabʂālō(ō)m] {H-}, LXX Αβεσσαλωμ: n.masc.; „ojciec (Bóg) jest zbawieniem”: **Absalom**: 1. syn Dawida 2Sm 3³ 13^{1-19:11} 20⁶ 1Krl 1⁶ 2^{7,28} Ps 3¹ 1Krn 3²; Reicke-R. 1:17n; 2. 2Krn 11²⁰ⁿ, = אַבְשָׁלֹם 1Krl 15^{2.10}.†

BH93 I אַבְתָּ [ˈɔbɔt̄] {H88}: n.loc.; przystanek w drodze przez pustynię, po → פִּנְיָן *Fēnān, el-Wēba* oaza na zach. od ‘Araba, Abel 2:400n; Simons *Geog.* §439; Noth PJB 36:16n, 25n; Lb 21¹⁰ⁿ 33⁴³ⁿ.†

BH94 II אַבְתָּ [ˈɔbɔt̄] {H-}: → II אַבְתָּ [BH204].

BH95 אַגָּא [ˈagɛ] {H89}: LXX^A Ἀγα, Peszitta *Aggā*; klin. *Aga*?, król Aszkelonu ok. 600 p.n.e. (Dussaud *Mel.Syr.* 928), st. pld.-arab. ‘g’ (Ryckmans 2:23), arab. *Ajā*; sem. bożodajnia wielbłądzia *Alhagi camelorum* (Löw 2:416; Koehler ThZ 4:153n); śr.-hebr., żyd.-aram.^b אַגָּא, akad. *alegū* :: hur. Feiler ZA 45:219: ojciec jednego z bohaterów Dawida 2Sm 23¹¹, = → אַגָּא 1Krn 11³⁴.†

BH96 אַגָּג [ˈagag] {H90} (4×) i אַגָּג (3×): n.masc.; fen.; akad. *agāgu* rozgniewać się: król Amalekitów w czasach Saula 1Sm 15^{8n,20,32n}, także Lb 24⁷ :: sam.^{M87} Ben-H. *māgog*, LXX, Akwila, Symmach, Teodocjon, מַגּוּג, → Haupt BzA /2:12nn; Mowinckel ZAW 48:247⁴.†

Der. אַגָּג.

BH97 אַגָּגִי [ˈagāgī] {H91}, LXX Est 3¹ Βουγαίος, 9²⁴ i Μακεδών, MS Γωγαίος: (pers.) przydomek הַקֵּן Est 3^{1.10} 8^{3.5} 9²⁴; później połączony z אַגָּג, Flawiusz *Ant.* xi:6, 5.†

BH98 * אַגָּד [ˈgɔd] {H-}: śr.-hebr., 1× żyd.-aram.^b związywać, etiop. (Leslau 9); → עָקַד [BH7093].
Der. אַגָּדָה.

BH99 אַגָּדָה [ˈaguddāh] {H92}, sam.^{M24} *ēgiddet*: אַגָּדָה, BL 467r; → II אַגָּדָה; śr.-hebr. wiązka, grupa: אַגָּדָה, אַגָּדָה, אַגָּדָה; wiązka, pęczek; 1. **wiązka** roślin służąca do kropienia Wj 12²²; 2. **gromada** (ludzi, → אַגָּדָה) 2Sm 2²⁵; 3. pl. więzy, **liny** (jarzma) Iz 58⁶; 4. **sklepienie** niebios Am 9⁶ (przyp. אַגָּדָה).

BH100 אַגָּז [ˈagɔz] {H94}, Or. אַגָּז: Nöldeke NB 43, śr.-hebr., żyd.-aram.^b אַגָּז (Ružička 203), syr. *gauzā* > arab. *jauz* i etiop. *gauz*; zapoż. < pers. *gauz*, armen. *engoiz* (Widengren *Iran* 89); :: ug. *rgz* (Aistleitner 2095; Dahood *Biblica* 44:292): orzech włoski, **orzzech (drzewo)** *Iuglans regia* (Löw 2:29nn, odnośnie do naturalnego siedliska → Hehn 400nn): Pnp 6¹¹.†

BH101 אַגָּוּר [ˈagūr] {H94}, Or. אַגָּוּר: n.masc.; I אַגָּר; egip.-aram. אַגָּר, אַגָּר st. pld.-arab. (Ryckmans 2:24), tamud. (vdBranden 495), akad. *Agiru* (Gemser 197), „wynajęty, pracownik najemny” (Noth 231) :: II אַגָּר (BL 470j) zbieracz: mędrzec z III מִשְׁפָּחָה: Prz 30¹.†

BH102 * אַגָּרָה [ˈagōrāh] {H95}: I אַגָּר, egip.-aram. żyd.-aram. syr. mand. (MdD 6a) אַגָּרָה, zapoż. < akad. *igru* zapłata, > arab. *ajr*, *ijārat*, sok. *egareh* zapłata, syr. *aggīrūtā* opłata: אַגָּרָה: **zapłata** 1Sm 2³⁶ זָכָרָה (ew. mała moneta, LXX ὀβολός).†

BH103 * אַגָּל [ˈgɔl] {H-}: arab. *ajala* II zbierać; st. pld.-arab. *ʕl*, arab. *maʕil* cysterna ZAW 75:306; forma II אַגָּר.

Der. * אַגָּל, n.loc. אַגָּלִים.

BH104 *אָגל [ˈɛgɛl] {H96}: אָגל; śr.-hebr. אָגל; krople deszczu: pl. אָגל; **krople** טל אָגל Hi 38²⁸.†

BH105 אָגלִים [ˈɛglajim] {H97}, LXX Αγαλλίμ: n.loc.; אָגל, dual. (BL 519d): w Moabie, *rujm el-Jilime* na płd.-wsch. od Kerak, Abel 2:310n; Glueck 3:98; Simons *Geog.* §1259; :: Rudolph *Fschr. Driver* 134n: Iz 15⁸.†

BH106 Przyp. I אָגם [ˈgɛm] {H-}: arab. *ʾajama* być gorącym, rozgniewanym; akad. *agāmu* być rozgniewanym.

● **qal**: dla אָגמן Hi 41₁₂ przyp. אָגם pt. (dit.) **rozpalony**.†

BH107 II *אָגם [ˈgɛm] {H-}: żyd.-aram.¹ być zgiętym, strapionym, śr.-hebr. אָגמה żal; tigr. (Wb. 386b) *agma* być smutnym; → עגם (Nöldeke *ZDMG* 40:727).

Der. * אָגם.

BH108 אָגם [ˈɛgɛm] {H98}: śr.-hebr., żyd.-aram.^{1b} אָגמה, אָגמין, syr. *egmā*, mand. *MdD* 5b; arab. *ajam(at)*, *māʾ ʾajim*, VT 8:163n; etiop. (Leslau 9); akad. *agammu*: אָגמין, אָגמי (BL 563x), אָגמיהם staw (Schwarzenbach 71n) Wj 7₁₉ 8₁ Iz 14₂₃ 35₇ 41₁₈ 42₁₅ Ps 107₃₅ 114₈; → אָגמון.†

BH109 *אָגם [ˈgɛm] {H-} Barth *Wurzel.* 4; z I, (Beeston *Mus.* 63:53n; Ullendorff *BSOAS* 15:157 szuwały); raczej arab. *ʾujum*, pl. *ʾajām*, fort; ug. (Dahood *CBQ* 22:403⁸): אָגמין; umocnienia (fortu) (Ewald *Proph.* 3:157; Zorell) Jr 51₃₂.†

BH110 *אָגם [ˈɛgɛm] {H99}: II אָגם: pl. אָגמין; smutny, אָגמין נפש Iz 19₁₀.†

BH111 אָגמון [ˈɛgmôn] {H100}, 1× אָגמן; I אָגם, BL 500q; IQIs^a 58₅ אָגמון (Kutscher *Lang. Is.* 279); śr.-hebr.: żyd.-aram.¹, Pap. VT 1:56 rs. 2 אָגמון; **sitowie** Iz 9₁₃ 19₁₅ 58₅ Hi 40₂₆ (הָאֵם); – Hi 41₁₂ czyt. אָגם.†

BH112 אָגן [ˈaggān] {H101}: hebr. inskr. T. Arad, Phoenix 12, 369:l, 10; akad. *a(g)annu* (po ok. 1500 p.n.e.); ug. *agn* *Driver Myths* 134a :: UM, Aistleitner; egip. *jkn*, > het. *aganni*; egip.-aram.

אָגן Uruk aram. *aggan(n)u*, palm. *DISO* 3; żyd.-aram.^{1b} (także אָגנן) syr. mand. (*MdD* 5b) > arab. *ʾijjānat* (Fraenkel 68), etiop. (Leslau 9); akad. zapoż. lub zach.-sem. (Zimmern 93): cstr. אָגן, אָגנן; duża i głęboka **czasza** Wj 24₆ Iz 22₂₄ Pnp 7₃ (הַתְּפִיחַ); Kelso 15n, fig. 2; Honeyman 78n (podobne do *φρατήρ*); Gordon *Before Bible* 216.†

BH113 *אָגָּפ [ˈɛgɔp] {H102}: trad. związane z śr.-hebr. אָגָּפ i żyd.-aram.^{1b} אָגָּפ skrzydło, ramię, brzeg i akad. *agappu* „skrzydło” (drzwi) (lecz bez znaczenia militarnego, por. *alae exercitus*); lepiej z *Stade Hb. Gr.* §256b, Schulthess *Homonyme* 16n pokrewne do arab. *juff*, *jaff* oddział, (*jaffa* zebrać) אָגָּפ + א (BL 487o): pl. אָגָּפין; oddział Ez 12₁₄ 17₂₁ 38_{6,9,22} 39₄.†

BH114 I *אָגָּר [ˈgɔr] {H103}: zapoż. z akad. *agāru* wynajem, *igru* opłata, zapłata, > ug. *agr*, egip.-aram., nabat., palm. (*DISO* 3), żyd.-aram., syr., mand. (*MdD* 6a), > arab. *ʾajara* (Fraenkel 5).

Der. אָגָּר, n.masc. אָגָּר.

BH115 II אָגָּר [ˈgɔr] {H103}: śr.-hebr., żyd.-aram.^g zbierać, gromadzić.

● **qal**: pf. אָגָּרָה, impf. תָּאָגָּר, pt. אָגָּר; **zbierać** (plon) Pwt 28₃₉ Prz 6₈ 10₅.†

BH116 אָגָּרְטָל [ˈɛgɔrtāl] {H105}: żyd.-aram.^g syr. *qartāllā*, żyd.-aram.^b *qr̄ljrt*, > arab. *qirtallat*, sok. *qarteleh*, etiop. *qartālō* i podob., gr. *καρταλλος/τάλλιον* kosz (Fraenkel 77n); zapoż. < pers. *hīrtāl* skórzana torba + protetyczne א (BL 487o) :: Rabin *Orient.* 32:126n: < het. *kurtal* pojemnik: pl. אָגָּרְטָל; trad. kosz, ew. skórzana torba (Humbert *ZAW* 62:199n), metalowa czasza, LXX *ψυκτήρ* (Kelso 16); אָגָּרְטָל i אָגָּרְטָל w zależności od wartości lub tworzywa; *Ezd* 1₉.†

BH117 אָגָּרֹפ [ˈɛgɔrɔp] {H106}, IQIs^a 58₄ גָּרֹף (Kutscher *Lang. Is.* 152); גָּרֹף śr.-hebr., żyd.-aram.^g zamiatanie; śr.-hebr. pięść, moc, LXX *Akwila* pięść :: Tg. łac. rabin. patyk, kamień, narzędzie (syr. arab., por. Lb 35₁₆ i → אָגָּרֹפָה); CD 11₆ (בשבת) decyduje (Rabin, *Zadokite Documents*, 55): **pięść** Wj 21₁₈ (אָבֶן) Iz 58₄.†